

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК

**Формування системи соціального захисту населення України
в сучасних умовах**

Семенчук Н. І.,

викладач спеціальних дисциплін,
спеціаліст першої категорії

Житомирського агротехнічного коледжу

Розглянуто суть системи соціального захисту населення. Визначено роль соціальних гарантій у забезпеченні матеріального добробуту суспільства. Розроблені напрями подальшого розвитку соціального захисту та соціального забезпечення населення в Україні: а саме удосконалення соціальної політики держави, яка регулює соціальні відносини у суспільстві, регламентує умови взаємодії суб'єктів економіки в соціальній сфері, здійснює розподіл і перерозподіл доходів населення.

Ключові слова: соціальний захист, соціальне забезпечення населення, фінансування, бюджет, видатки.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку держави соціальний захист та соціальне забезпечення населення відіграє провідну роль у забезпеченні добробуту населення країни.

Система соціального захисту населення залежить від соціальної політики держави. Соціальна політика держави, регулює соціальні відносини у суспільстві, здійснює розподіл і перерозподіл доходів населення; формує соціальні гарантії; створює систему соціального захисту населення; забезпечення розвитку елементів соціальної інфраструктури тощо[5, с. 24].

Суть соціального захисту можна сформулювати в такому вигляді: свободу сильним і захист слабким. Таке розуміння проблеми дає змогу підняти вирішення економічно-соціальних питань на якісно новий рівень, розмежувати заходи, які стосуються суспільства в цілому та адресовані окремим соціальним верствам населення.

Згідно з Конституцією утворення і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Із зазначених положень випливає, що держава не є пасивним спостерігачем за реалізацією прав і свобод громадян, навпаки, – активним учасником забезпечення їх реалізації. Проте остаточного вигляду система соціального захисту ще не набула і перебуває у процесі постійного реформування [3, с. 67]. Однією з умов успішної розбудови соціальної держави в Україні є гідний рівень життя усіх громадян, особливо соціально

вразливих верств населення, отже, питання соціального захисту наразі досить актуальне.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість зазначеної проблеми привертає до неї увагу багатьох закордонних та вітчизняних науковців. До питань соціального захисту населення в своїх працях звертаються такі вчені: Д. П. Богиня, М. І. Долішній, Е. М. Лібанова, Л. А. Гордієнко, Л. Б. Баранник, Д. А. Міщенко, Л. В. Лисяк, Г. Олійник.

Виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на численні дослідження у даній сфері, невирішеною проблемою є побудова ефективної системи фінансування соціального захисту, яка б відповідала можливостям вітчизняного бюджету. В Україні збільшилася кількість безробітних, безпритульних, непрацездатних, соціально незахищених прошарків населення, що вимагає від держави забезпечення соціальних гарантій та організації ефективної соціальної підтримки цих верств, помітного підвищення потенціалу соціальної сфери для забезпечення необхідних умов самозбереження та розвитку людини. Ситуація в Україні постійно змінюється, що вимагає постійних досліджень у сфері соціального захисту.

Формулювання цілей. Метою статті є дослідження сучасного механізму формування системи соціального захисту та соціального забезпечення населення в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальні проблеми і їх вирішення займають першочергове місце в державі. На соціальний прогрес впливають фактори, що відображають суспільні явища, які в свою чергу впливають на розвиток матеріального добробуту населення. Основна мета соціально-економічного розвитку повинна визначати становище людини в суспільстві.

Однією з особливостей сучасного стану розвитку нашої країни стає актуалізація проблем соціального захисту населення, що не є випадковістю, а обумовлене багатьма обставинами. Вони мають свої регіональні й національні особливості, але той факт, що соціальний захист населення турбує людську спільноту в цілому є головною ознакою сьогодення.

Гарантом забезпечення соціального захисту населення виступають держава в особі відповідальних органів влади, органи місцевого самоврядування, фонди, через які акумулюються кошти, чинне законодавство та програми соціального розвитку країни і окремих регіонів. Державні органи управління соціальним захистом населення здійснюють соціальні заходи (пенсійне, медичне страхування, допомоги по безробіттю, малозабезпеченим сім'ям, розвиток освіти, захист навколишнього середовища) на підставі законів та нормативних актів, які обумовлюють формування фондів, що акумулюють кошти, призначені на соціальний захист та порядок їх використання [6, с. 152].

Ефективність соціального захисту населення залежить від обраної державою соціальної політики та від обсягу її фінансування. В свою чергу, ефективність соціальної політики держави оцінюється завдяки обраній системі, тобто моделі соціального захисту.

Система соціального захисту в Україні здійснюється за трьома основними напрямками та включає забезпечення, допомоги і страхування (рис. 1).

Розглянемо кожен складову системи соціального захисту в Україні. З рис. 1 видно, що соціальне забезпечення та допомога ґрунтуються на бюджетному фінансуванні, а соціальне страхування призначене для нейтралізації соціальних ризиків, засноване на принципах страхування.

Рис. 1. Система соціального захисту в Україні (розроблено на основі [14, с. 112])

Тому необхідно дослідити різні види соціального захисту – соціального забезпечення і допомог (основних програм підтримки добробуту у вигляді трансфертних виплат) і соціального страхування для порівняння їх ефективності [1, с. 123].

Державна соціальна політика передбачає реалізацію заходів щодо зростання рівня матеріального стану населення, зокрема його доходів, забезпечення належного рівня оплати праці, подальшого розвитку механізму соціальних стандартів. Нагальною потребою в Україні у контексті глобалізаційних процесів є забезпечення надійного соціального захисту, збереження трудового потенціалу, розвиток ринку праці, подолання бідності, забезпечення гарантій, прав та свобод населення, дотримання принципів соціальної справедливості [7, с.31].

Одним із показників соціально-економічного стану населення є частка видатків у ВВП. Частка видатків державного бюджету України на соціальний захист і соціальне забезпечення у ВВП наведена у таблиці 1.

Таблиця 1

Державні витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення населення

Роки	Сума видатків зведеного бюджету України, млн. грн.	У % до загальних видатків	У % до ВВП
2010	104534,9	27,7	9,3
2015	176339,8	25,9	8,9
2016	258326,1	30,9	10,8
2017	285761,7	27,0	9,6
2018	309363,6	24,7	8,7
2019	321786,7	23,4	8,1

Складено автором за даними [10, с. 18-19]

Аналіз частки видатків державного бюджету України на соціальний захист і соціальне забезпечення у загальних видатках і у ВВП свідчить про її зменшення відповідно до 23,4 % і 8,1% у 2019 р. з 27,7% і 9,3 % у 2010 р. та 25,9 % і 8,9 % у 2015 році.

Розглянемо державні видатки на соціальний захист у розрізі статей (табл. 2).

Таблиця 2

Видатки зведеного бюджету України на соціальний захист у розрізі статей фінансування, млрд. грн.

Статті видатків	2017 р.	2018 р.	9 міс. 2019 р.
Соціальний захист на випадок непрацевдатності	10,31	12,83	11,24
Соціальний захист пенсіонерів	147,61	140,23	113,55
Соціальний захист ветеранів війни та праці	6,98	6,79	7,94
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	40,71	44,12	31,51
Соціальний захист безробітних	0,09	0,11	0,11
Допомого у вирішенні житлового питання	41,63	68,73	55,77
Соціальний захист інших категорій населення	8,34	9,47	6,22

Складено автором за даними [10, с. 34]

Виходячи з даних таблиці можна зробити висновок, що суми видатків на соціальний захист населення у 2019 році скоротилися порівняно з 2018 роком. Основними напрямками фінансування були виплати соціальних пенсій – 49,1% від загальної суми, проте дана сума у порівнянні з 2018 р. скоротилась майже на 8%, що стало результатом перерахунку здійснених соціальних виплат. Другою за обсягами є стаття виплат допомоги у розв'язанні житлових питань. У 2018 р. було виділено 68,73 млрд грн, що на 7,9% більше, ніж у 2017 р.

13 квітня Парламент ухвалив Закон, яким внесено зміни до Державного бюджету України на 2020 рік з метою боротьби з коронавірусом (законопроект №3279-д). Зокрема, у держбюджеті створено Фонд боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19 у розмірі 64,7 млрд грн. Внаслідок цього зроблено зміни в програмах соціального захисту населення (табл. 3).

Таблиця 3

Основні зміни в програмах соціального захисту 2020 р., млн. грн.

Програма	Було	Стало	Зміна	%
Підвищення кваліфікації фахівців із соціальної роботи та інших працівників системи соціального захисту	0,7	0	-0,7	-100,0
Виплат пільг і житлових субсидій громадянам на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого та рідкого палива	47570	39329,5	-8240	-17,3
Реалізація пілотного проекту «Розвиток соціальних послуг»	100	10,0	-90	-90,0

Компенсація частини витрат на здійснення заходів з реалізації державних програм соціального захисту населення	150	10,0	-140	-93,3
Фінансове забезпечення виплати пенсій, надбавок та підвищення до пенсій, призначених за пенсійними програмами	172576	202280,4	+29704	+17,2
Заходи із соціальної, трудової та професійної реабілітації осіб з інвалідністю	1532,6	1195,6	-337	-22,0

Складено автором за даними [12, с. 3]

Аналізуючи дані таблиці, можна зробити висновок, що видатки державного бюджету на соціальний захист скоротились на 9,8 млрд грн (на 8,3%), і в свою чергу лише видатки Пенсійного фонду збільшилися на 29,7 млрд грн (на 17,2%). На жаль, вищезазначені зміни фактично припиняють державну підтримку багатьох соціальних ініціатив, що негативно вплине на розвиток соціальної сфери на місцях.

Висновки з дослідження й перспективи. Отже, система соціального захисту в Україні переважно складається із соціальних виплат та грошової компенсації для окремих категорій громадян. Соціальне розв'язання проблем малозахищених верств населення містить різні підходи, які призводять до адаптивних результатів для окремих груп населення.

Сучасною проблемою вітчизняної системи фінансування соціальних виплат є їхня бюджетна складова, адже чим більше направляється в систему соціальної підтримки бюджетних коштів, тим вище соціальна нерівність і нижче ефективність видатків на ці заходи. Відтак, чинна політика держави щодо фінансування видатків на соціальні заходи потребує подальшого дослідження та вдосконалення. Одним із напрямів дії уряду в цій галузі може стати створення інституту соціальної підтримки, який зможе оптимізувати обсяги фінансування соціальних виплат та контролювати їхнє цільове призначення.

Список використаних джерел та літератури

1. Баранник Л. Б. Фінансовий механізм системи соціального захисту населення України: проблеми становлення та перспективи розвитку : монографія. Дніпропетровськ: ДДФА, 2012. 496 с.
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua>
3. Гордієнко Л. А. Науково-методологічні підходи фінансування соціальних виплат малозахищеним верствам населення. *Modern Economics*. 2019. №13(2019). С. 65-70. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V13\(2019\)-10](https://doi.org/10.31521/modecon.V13(2019)-10).
4. Дюк А. А. Формування системи видатків державного бюджету та їх оптимізація. *Ефективна економіка*. 2018. С. 56–63.
5. Лисяк Л. В. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні: проблеми та перспективи. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка»*. 2017. С. 23–30.

6. Міщенко Д. А. Фінансування соціального захисту і соціального забезпечення в Україні. *Економічний простір*. 2016. № 108. С. 148-155.
7. Олійник, Г. Соціальна робота з малозабезпеченими верствами населення як спосіб подолання бідності. *Соціальна робота та освіта*. 2018. Вип. 5, №. 2., С. 28-34. [https://DOI: 10.25128/2520-6230.18.2.3](https://doi.org/10.25128/2520-6230.18.2.3).
8. Оліфіренко Л., Коваль К. Макроекономічні аспекти реформування системи соціального захисту населення в реалізації стратегії подолання бідності в Україні. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2018. № 1 (13). С. 7-16. DOI: 10.25140/2411-5215-2018-1(13)-7-16
9. Сидор І. П. Бюджетне забезпечення соціального захисту населення: теоретичні аспекти та вітчизняна практика. *Ефективна економіка*. 2015. № 9. С. 118-126.
10. Соціальний захист населення України : статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2019. 123 с.
11. Соціальні індикатори рівня життя населення : статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2019. 198 с.
12. Статистика соціального захисту – соціальна Допомога. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Social_protection_statistics_-_social_benefits
13. Степанова О. В. Фінансування соціального захисту в умовах децентралізації: зарубіжний досвід та національні реалії. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. С. 73–79.
14. Шевчук П. І. Соціальна політика: навч. посіб. Львів: Світ, 2003. 400 с.

The essence of the system of social protection of the population is considered. The role of social guarantees in ensuring the material well-being of society is determined.

Directions of further development of social protection and social security of the population in Ukraine are developed, namely: the improvement of the social policy of the state, which controls social relations in society, regulates the conditions of interaction of economic entities in the social sphere, carries out distribution and redistribution of income.

Keywords: *social protection, social security, financing, budget, costs.*